

УКРАЇНА

**УРЯДОВИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ У СПРАВАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Government Agent
before the European Court of Human Rights
Ukraine

Agent du Gouvernement
auprès de la Cour Européenne des Droits de l'Homme
l'Ukraine

Україна, 01001, м. Київ, вул. Городецького, 13

№ _____

30. 01. 2013

ЩОРІЧНИЙ ЗВІТ

**про результати діяльності Урядового уповноваженого
у справах Європейського суду з прав людини у 2012 році**

Протягом 2012 року Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини (далі – Урядовий уповноважений) вживались заходи з метою забезпечення належного здійснення представництва України під час розгляду справ у Європейському суді з прав людини (далі – Європейський суд), а також забезпечення належного виконання рішень Європейського суду та звітування про хід виконання перед Комітетом міністрів Ради Європи (далі – Комітет міністрів).

Щодо представництва України в Європейському суді з прав людини

Станом на 31 грудня 2012 року на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 128 100 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) (станом на 31 грудня 2011 року – 152 800). З них 10 450 справ проти України, що складає 8,2 % від загальної кількості справ (станом на кінець 2011 року – 7,0%).

У порівнянні з іншими державами Україна перебуває на четвертому місці після Росії, Туреччини та Італії за кількістю справ, які перебувають на розгляді Європейського суду.

У 2012 році Європейський суд направив 198 справ, в яких запропонував Уряду України висловити його позицію.

Протягом 2012 року було підготовлено 213 правових позицій Уряду України щодо скарг заявників на порушення положень Конвенції. З них 114 зауважень щодо суті зазначених скарг та 99 правових позицій стосовно додаткових зауважень та вимог заявників щодо справедливої сатисфакції.

У 2012 році Європейським судом було розглянуто 171 справу проти України. За результатами розгляду справ Європейський суд постановив:

- 70 рішень щодо суті скарг, з них у 59 рішеннях Європейським судом було встановлено відсутність ознак одного чи декількох із стверджуваних заявниками порушень та/або визнано відповідні скарги заявників частково неприйнятними;

- 25 рішень щодо дружнього врегулювання справ у 52 заявах;

- 37 рішень про схвалення умов односторонніх декларацій Уряду щодо 600 заяв;

- 45 ухвал про припинення провадження у справах у зв'язку з неприйнятністю скарг або у зв'язку з тим, що після представлення Урядом відповідних позицій щодо скарг заявників, останні перестали підтримувати свої заяви.

Також зазначається, що в 70 рішеннях Європейського суду, в яких було констатовано порушення Україною положень Конвенції, заявники вимагали компенсацію на загальну суму близько 241 540 280 грн. Після розгляду справ з урахуванням позицій Уряду Європейським судом було зобов'язано Україну сплатити лише близько 7 129 660,5 грн. Таким чином, було відхилено вимоги заявників на суму 234 410 619, 5 грн., що складає 97,05 %.

Основними проблемами, які призводять до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції, є:

- невиконання або тривале виконання рішень національних судів;

- тривале провадження досудового слідства у кримінальних справах та тривалий розгляд справ судами;

- погане поводження щодо особи, яка перебуває під контролем держави (в місяцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань);

- неефективність розслідування правоохоронними органами кримінальних справ за фактами смерті та зникнення осіб, а також за фактами поганого поводження з боку представників державних органів, передовсім у місцях досудового тримання осіб під вартою та в місяцях виконання покарань;

- неналежні матеріально-побутові умови тримання осіб, які перебувають в місцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань, а також ненадання вказаній категорії осіб адекватної медичної допомоги;

- недоліки законодавства та судової практики, які призводять до тримання особи під вартою без належної законної підстави;

- недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд;

- недоліки судової практики за якої обвинувальні вирoki національних судів вирішальною мірою ґрунтуються на зізнавальних показаннях, які були надані особою на досудовому слідстві в якості свідка та/або від яких особа на стадії судового слідства відмовляється, небезпідставно стверджуючи про недобровільність їх надання.

Здійснення експертизи проектів нормативно-правових актів

Протягом 2012 року відповідно до пункту 2 статті 13 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" було здійснено юридичну експертизу 3466 нормативно-правових актів (проектів) на їх відповідність положенням Конвенції та протоколів до неї, а також практиці Європейського суду.

У ході здійснення експертизи надавалась практична допомога суб'єктам нормотворення щодо приведення проектів нормативних актів у відповідність до вимог Конвенції та роз'яснення особливостей застосування Конвенції та практики Європейського суду у відповідній сфері.

За результатами експертизи проектів законів, проектів постанов Кабінету Міністрів та проектів Указів Президента було надано:

- 82 негативних висновки;
- 647 позитивних висновків;
- 542 проекти актів визнано такими, що не стосуються Конвенції.

За результатами експертизи відомчих нормативних актів, що підлягають державній реєстрації, було надано:

- 14 негативних висновків та 62 доопрацьовано в робочому порядку;
- 1555 позитивних висновків;
- 559 актів визнано такими, що не стосуються Конвенції;
- 87 актів та 5 проектів актів було відкликано розробником або повернуто розробнику у зв'язку з недотриманням порядку їх подання на експертизу.

Щодо виконання рішень Європейського суду

I. Виплата коштів, присуджених за рішеннями Європейського суду

На виконання рішень Європейського суду з державного бюджету було сплачено 39 002 553, 75 грн.

II. Заходи індивідуального характеру, які вживаються на виконання рішень Європейського суду

Відповідно до статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду є підставою для повторного розгляду справи (процедура *restitutio in integrum*).

Право звернутися до відповідного суду за переглядом рішення національного суду на підставі рішення Європейського суду з прав людини письмово роз'яснюється кожному заявнику у межах десяти днів від дня отримання повідомлення про набуття рішенням статусу остаточного.

Під час перегляду Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Верховним Судом України справ на підставі рішень Європейського суду Урядовим уповноваженим надавалися пояснення щодо застосування Конвенції та практики Європейського суду з прав людини.

III. Заходи загального характеру, які вживаються на виконання рішень Європейського суду

A. Підготовка проектів нормативно-правових актів

На виконання пілотного рішення «Юрій Миколайович Іванов проти України» було розроблено проект Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

Він передбачає запровадження нової процедури виконання рішень судів про стягнення коштів з державних органів (державних установ, організацій, підприємств) та юридичних осіб, примусова реалізація майна яких забороняється.

Слід зазначити, що в проекті Закону, підготовленому до другого читання, містилися норми, які передбачали порядок виплати вже існуючої заборгованості за

судовими рішеннями. Проте Верховною Радою України, під час голосування у другому читанні, норми, які врегульовували питання щодо погашення вже існуючої заборгованості за судовими рішеннями, відповідальність за виконання яких несе держава, були відхилені.

5 червня 2012 року проект Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» було прийнято Верховною Радою України.

З метою вирішення питання щодо погашення вже існуючої заборгованості за вказаною категорією рішень, виконання яких не охоплюється процедурою, встановленою Законом було розроблено проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

Зазначений проект було надіслано на погодження до заінтересованих органів, які не висловили своєї позиції щодо проекту Закону у встановлений строк. Отже, відповідно до § 39 Регламенту Кабінету Міністрів України проект Закону вважається погодженим без зауважень.

19 листопада 2012 року зазначений проект Закону було внесено на розгляд Кабінету Міністрів України.

22 листопада 2012 року Кабінет Міністрів України повернув проект Закону з проханням забезпечити проведення узгоджувальних процедур та за результатами внести його в установленому порядку на розгляд Уряду.

Наразі триває підготовка до повторного внесення зазначеного проекту до Кабінету Міністрів України.

Б. Інформаційні та освітні заходи

З метою виконання заходів загального характеру здійснюється переклад усіх рішень Європейського суду українською мовою, а також забезпечується опублікування повних текстів рішень Європейського суду в офіційному друкованому щотижневому виданні "Офіційний вісник України" та їх розміщення на офіційному сайті Міністерства юстиції. Стислі виклади рішень Європейського суду також друкуються у виданні "Урядовий кур'єр".

Крім того, забезпечується видання спеціалізованого журналу «Практика Європейського суду. Рішення. Коментарі» в кількості 20 000 примірників, який безкоштовно отримують органи судової влади, органи прокуратури та внутрішніх справ, органи і установи пенітенціарної служби, Служба безпеки України, органи податкової служби та управління юстиції.

Протягом 2012 року за результатами розгляду звернень та інформаційних запитів підготовлено та надано 452 роз'яснення щодо положень Конвенції, рішень Європейського суду, процедури та порядку звернення до Європейського суду.

Протягом 2012 року Урядовий уповноважений брав участь у передачах на радіо (Перший канал Українського радіо) та телебаченні (ТРК «Київ», «Інтер», «5 канал»), присвячених питанням діяльності Європейського суду з прав людини, та, зокрема, порядку звернення до цього суду, а також надавав інтерв'ю друкованим засобам масової інформації.

Також, Урядовий уповноважений брав участь у семінарі на тему: «Дотримання принципу верховенства права під час здійснення правосуддя в адміністративних

справах та застосування практики Європейського суду з прав людини», який відбувся в листопаді 2012 року в Дніпропетровському окружному адміністративному суді.

Крім того, протягом 2012 року Секретаріатом Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини систематично проводилася роз'яснювальна робота щодо застосування Конвенції та практики Європейського суду з прав людини. Зокрема, представники Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини брали участь у низці семінарів, присвячених зазначеним питанням, для працівників юридичних служб центральних органів виконавчої влади, які проводились Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції, а також у заходах у рамках Всеукраїнського тижня права (10-15 грудня 2012 року).

В. Аналітичне дослідження проблем, які стали причиною порушення Конвенції та протоколів до неї, з метою забезпечення своєчасного та ефективного реагування всіх органів державної влади на рішення Європейського суду в справах проти України

На виконання Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду" до Кабінету Міністрів протягом 2012 року щокварталу вносились "Подання про виконання рішень Європейського суду з прав людини", які набули статусу остаточного, в яких повідомлялось про рішення, постановлені Європейським судом щодо України, про причини порушень Конвенції, констатованих Європейським судом, а також зазначались заходи, необхідні для виконання зазначених рішень Європейського суду.

До Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Державної пенітенціарної служби, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів та інших відповідних судів направлялись інформаційно-аналітичні матеріали стосовно рішень Європейського суду у справах щодо України разом зі стислими викладами або автентичними перекладами відповідних рішень.

Крім того, відповідно до статті 5 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" протягом десяти днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням Європейського суду статусу остаточного органи, причетні до порушення, яке було визнано Європейським судом, та органи, до повноважень яких належить вжиття заходів загального характеру для попередження аналогічних порушень Конвенції повідомляються про суть порушення.

IV. Щодо звітування перед Комітетом міністрів з питань виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини

У 2012 році було підготовлено звіти до чотирьох засідань Комітету міністрів, на яких розглядалися питання виконання державами-сторонами Конвенції рішень Європейського суду з прав людини.

Крім того, упродовж року Комітету міністрів систематично надавалася інформація щодо вжиття державою заходів індивідуального та загального характеру за рішеннями Європейського суду, зокрема, пілотними рішеннями у справах «Юрій Миколайович Іванов проти України», «Харченко проти України» та «Балицький проти України».

За результатами звітування про вжитті заходи у 2012 році Комітетом міністрів вирішив припинити здійснення контролю за виконанням Україною рішень Європейського суду в 23 справах: «Бузько та інші проти України», «Дем'янець та

інші проти України», «ТОВ «Донбас-2003» проти України», «Грановська проти України», «Іванов проти України», «Казаков та інші проти України», «Книшов проти України», «Колосай та інші проти України», «Макух та інші проти України», «Марченко та інші проти України», «Меліхова проти України» та «Мещеряков та інші проти України», «Мураєнко проти України», «Олинець проти України», «Пастух та інші проти України», «Шевчук проти України», «Шинкаренко та інші проти України», «Стецюк та інші проти України», «Супрунов проти України», «Сусаров проти України», «ТПТК «КЕРАМІСТ» проти України», «Великосельський проти України» та «Жіакова та інші проти України» як таких, що вважаються виконаними в повному обсязі.

V. Щодо виконання пілотних рішень Європейського суду

а) у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України»

Для цілей виконання Україною зобов'язань за рішенням у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» з Європейського суду надійшло близько 2900 заяв зі скаргами на тривале невиконання рішень національних судів.

Станом на 31 грудня 2012 року було опрацьовано та подано позицію Уряду щодо більш ніж 1900 заяв.

Станом на 31 грудня 2012 року Європейським судом було постановлено 53 рішення про схвалення запропонованих державою умов врегулювання справ за 1185 заявами. Виконання цих рішень здійснюється в порядку та строки, встановлені Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», та відповідно до рекомендацій Комітету міністрів.

б) у справі «Балицький проти України»

3 листопада 2011 року Європейським судом з прав людини (далі – Європейський суд) було постановлено рішення у справі «Балицький проти України», яке 3 лютого 2012 року набуло статусу остаточного.

У вказаному рішенні Європейський суд констатував порушення п.1 і підп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції було в зв'язку з тим, що визнавальні показання, які в подальшому було використано судом для засудження заявника, відбирались у заявника формально як у свідка під час його адміністративного арешту, але фактично його допитували як підозрюваного, не забезпечуючи при цьому права мати захисника та права не свідчити проти себе, а також з огляду на використання слідчими органами практики, коли, незважаючи на наявність у справі підстав для кваліфікації злочину, розслідування якого вимагає обов'язкової участі захисника, слідчі органи кваліфікують його як менш тяжкий і, отримуючи сумнівну відмову особи від захисника, позбавляють її права мати захисника на первісних етапах розслідування.

З огляду на неодноразову констатацію такого порушення у справах проти України Європейський суд визнав проблеми, які призводять до них, системними і зобов'язав Україну негайно вжити заходів щодо зміни законодавства та адміністративної практики з метою вирішення цих проблем.

Проблеми, які призводять до констатації вказаних порушень належать як до сфери законодавства так і до сфери практики правоохоронних органів та судів.

Щодо законодавчих заходів зазначається, що прийнятий 13 квітня 2012 року новий Кримінальний процесуальний кодекс України містить нові положення,

зокрема, щодо питань участі захисника у справі та допустимості доказів, які сприятимуть усуненню законодавчих недоліків, які лежали в основі порушень, констатованих у справі *«Балицький проти України»*.

Так, Кодексом передбачається, що участь захисника у справі щодо обвинувачення у вчиненні особливо тяжких злочинів є обов'язковою. Підозрюваний, обвинувачений має право відмовитися від захисника. При цьому така відмова повинна відбуватися виключно в присутності захисника після надання можливості для конфіденційного спілкування. Відмова від захисника фіксується у протоколі процесуальної дії. Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у встановленому порядку для здійснення захисту за призначенням.

Кодекс також передбачає, що докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, є недопустимими. При цьому, істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, є зокрема, порушення права особи на захист; отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні. Відповідно, такі докази визнаються судом недопустими та не враховуються при вирішенні справи.

Крім того, новий Кодекс не містить положень щодо використання в кримінальному процесі явки з повинною, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу 1960 року. Це нововведення є особливо важливим для тих випадків, коли особу затримують в рамках провадження про адміністративне правопорушення, але допитують фактично щодо обставин певної кримінальної справи, оскільки саме існування такої практики виправдовувалось можливістю отримати явку з повинною від такої особи, а потім притягнути її до кримінальної відповідальності.

У контексті вжиття заходів щодо зміни адміністративної практики слід зазначити, що 20 жовтня 2011 року Конституційний Суд України прийняв рішення щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України про те, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом».

Посилаючись на положення національного законодавства та Конвенції Конституційний Суд зазначив, що вказану норму слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України *«Про оперативно-розшукову діяльність»*, особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

Це рішення разом із положеннями нового Кодексу набуває особливої ваги у контексті попередження порушення підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо права особи на захист та права не свідчити проти себе.

Крім того, слід зазначити, що автентичний переклад рішення у справі *«Балицький проти України»* було опубліковано в «Офіційному віснику України». Також для цілей зміни судової практики в контексті виконання вказаного рішення усім апеляційним судам України, а також Верховному Суду України та Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ було направлено аналітичні огляди цього рішення із викладом правової позиції Європейського суду та закликано привести судову практику у відповідність з вимогами Конвенції та практики Європейського суду з метою уникнення подібних порушень у майбутньому. Це рішення також було включено до Подання до Кабінету Міністрів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини, які набули статусу остаточного.

Про вищезазначені заходи, вжиті державою на виконання вищезазначеного пілотного рішення Європейського суду було повідомлено Комітет міністрів.

Назар Кульчицький